

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การกระจายตัวของชุมชนในภาคอีสาน ส่วนใหญ่เพิ่งเกิดขึ้นในช่วง 200 ปีมานี้เอง เมื่อคนไท-ลาว ซึ่งมีรกรากทางวัฒนธรรมร่วมกันกับอาณาจักรล้านช้างที่หลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์ได้ค่อยๆ อพยพเข้ามาแสวงหาที่ทำกินยังบริเวณที่ราบสูงลึกเข้ามาจากบริเวณแม่น้ำโขง ชาวไท-ลาว ที่อพยพจากถิ่นที่อยู่เดิมไปยังพื้นที่ใหม่ เนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ เช่น การหนีภัยแล้ง ภัยน้ำท่วม โรคระบาดภัยสงคราม รวมถึงการกวาดต้อนไปเป็นเชลยตามธรรมเนียมการสงครามในอดีต เพราะคนเป็นกำลังและทรัพยากรของแผ่นดิน แต่ไม่ว่าจะเป็นเพราะกรณีใด การอพยพล้วนเป็นการแสวงหาถิ่นทำเลที่มีความอุดมสมบูรณ์และปลอดภัยกว่าเดิม (เอกวิทย์ ญกลาง, 2536 : 31)

ด้วยภูมิปัญญาในการตั้งถิ่นฐานที่เข้าใจถึงธรรมชาติ ชาวอีสานจึงได้มีการพัฒนาในการเลือกทำเลที่ไม่ไกลจากสายน้ำขนาดใหญ่ อย่างไรก็ตามเนื่องจากสภาพทางธรรมชาติของภาคอีสานซึ่งเป็นที่ราบสูงและบางพื้นที่มีความแห้งแล้งหรือมีสภาพของดินและน้ำที่ไม่เหมาะสมกับเกษตรกรรม ถึงแม้ว่าปริมาณฝนที่ตกในภาคอีสานจะไม่น้อยไปกว่าภาคเหนือหรือภาคกลาง แต่ผืนแผ่นดินเป็นดินปนทรายจึงไม่อุ้มน้ำซับน้ำไว้ ทำให้น้ำฝนไหลลงสู่แม่น้ำใหญ่ไป หลายพื้นที่จึงขาดแคลนน้ำในหน้าแล้งและที่เป็นภาวะจำยอมของชาวอีสานรุ่นหลังๆ ก็คือพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐานทำมาหากินตามคตินิยมก็หาไม่ค่อยได้แล้ว เมื่อจำนวนประชากรในหมู่บ้านหลักเพิ่มมากขึ้น การขยายพื้นที่ทำมาหากินทำได้จำกัด คนส่วนหนึ่งก็จะอพยพไปหาที่ทำกินใหม่ที่อาจห่างไกลแหล่งน้ำออกไปหรือไปอยู่ต่างถิ่นหรือจากถิ่นฐานไปหางานทำในเมือง หรือแม้แต่ในต่างประเทศทั้งใกล้และไกล

ในเมื่อแหล่งน้ำเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญที่สุดการเลือกทำเลเพื่อตั้งถิ่นฐานทำมาหากินของชาวอีสาน จึงเลือกพื้นที่ "ดินดำน้ำชุ่ม" เป็นที่ทำนาปลูกข้าว ชาวอีสานจะนิยมตั้งถิ่นฐานใกล้แหล่งน้ำอันได้แก่ ห้วย หนอง คลอง บึง และแม้แต่ลำธารเล็กๆ จากความเคยชินกับการอาศัยแหล่งน้ำทำการเกษตรตามวัฒนธรรมแบบ "ไทท่า" (Low Land culture) และ "ไทภู" (High Land culture) (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2523 : 5-6)

การย้ายถิ่นฐานของชาวอิสานในปัจจุบันมีอัตราที่ลดลง เนื่องจากปัจจัยในเรื่องที่ดินมีราคาสูงขึ้น ที่ดินราคาถูกก็อยู่ห่างไกล และความอุดมสมบูรณ์ของดินก็มีน้อย ประการที่สำคัญคือที่ดินมีน้อยลง เนื่องจากที่ว่างเปล่าส่วนใหญ่ยังเป็นป่าสงวน ดังนั้นเมื่อย้ายถิ่นฐานไม่ได้ ก็ย้ายเฉพาะคนที่ไปทำงานต่างถิ่นเท่านั้น ชาวอิสานไม่ใช่คนพวกเดียวที่มีการอพยพย้ายถิ่นเท่านั้น ยังมีกลุ่มชนชาติอื่นๆ ที่อพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในประเทศไทย เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ และมีความสงบปลอดภัย ทำให้มีคนต่างชาติ อพยพเข้ามาเป็นจำนวนมาก กลุ่มคนที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ อาจปรับตัวให้กลมกลืนเข้ากับชุมชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่มาก่อน และรับเอาวัฒนธรรมใหม่มาถือปฏิบัติ แต่ชนบางกลุ่มเมื่ออพยพเข้าไปยังถิ่นที่อยู่ใหม่ ก็ยังธำรงรักษาวัฒนธรรมเดิมของตนเองเอาไว้อย่างเหนียวแน่น เช่น ชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลายาวนาน แต่ยังมีแนวปฏิบัติเหมือนเมื่อครั้งที่อยู่ในประเทศจีน ยังคงมีการบำรุงรักษาที่ฝังศพ มีการประกอบพิธีกรรมในวันสารท ตรุษ แข็งเม้ง การรำลึกถึงวันครบรอบวันตายของบรรพบุรุษ การมีความรักใคร่กลมเกลียวกันภายในครอบครัว การได้ฟังพาอาศัยกันในยามทุกข์ร้อนและยังสังเกตได้ว่าชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยยังธำรงความเป็นคนจีนไว้ได้มาก (ขจัดภัย บุษปะพัฒน์, 2528)

ใน 4 จังหวัดภาคใต้ของไทยก็เช่นเดียวกัน ชาวไทยมุสลิมมีการรวมตัวในกลุ่มมุสลิมด้วยกันอย่างเหนียวแน่น ไม่ค่อยจะมีความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอก เครื่องคิดในศาสนา มักจะมองคนชาติอื่นว่ามีความเจริญทางวัฒนธรรมด้อยกว่า คนไทยมุสลิมมีการเกาะตัวของกลุ่มที่แน่นแฟ้น ซึ่งทำให้ยังคงดำรงแบบแผนของชีวิตเช่นเดียวกับชนชาติที่เป็นมุสลิมในประเทศอื่น ๆ

ชาวอิสานที่อพยพย้ายถิ่นไปอยู่ที่ภาคเหนือในจังหวัดเชียงรายก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ยังคงนำเอาวิถีการดำรงชีวิตเมื่อครั้งที่อยู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาเป็นแนวปฏิบัติอยู่ ยกตัวอย่างเช่น มีการนับถือผีบรรพบุรุษ การใช้ภาษา การแต่งกาย และอาหารการกิน ซึ่งลักษณะพฤติกรรมเหล่านี้ทำให้เห็นได้ว่าในสภาพแวดล้อมใหม่ ชาวอิสานอพยพยังมีการธำรงรักษาวัฒนธรรมเดิมอยู่

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า ในสังคมหนึ่ง ๆ จะมีวิถีชีวิตที่บ่งบอกลักษณะเฉพาะของสังคมนั้น ๆ ลักษณะเฉพาะเหล่านี้จะถูกถ่ายทอด จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เพื่อให้คนในสังคมมีความคิดและการปฏิบัติเป็นรูปแบบเหมือน ๆ กัน ยังให้เกิดความสงบสุขขึ้นในสังคม การที่สังคมมีการถ่ายทอดลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวนี้นี้ เรียกได้ว่าเป็นการธำรงวัฒนธรรม ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นตลอดชีวิตโดยมี พ่อ แม่ เพื่อนบ้าน ผู้อาวุโส ผู้นำกลุ่ม องค์กรและสถาบันต่าง ๆ ในสังคม ทำหน้าที่ในการขัดเกลาด้านภาษา ความเชื่อ ประเพณี การกินอยู่ การแต่งกาย อันเป็น

ลักษณะเฉพาะของสังคม นอกจากนี้ยังได้ขีดเคลือบทบาทหน้าที่ของคนในสังคม เช่น บทบาทของการเป็นพ่อ แม่ เป็นครู เป็นหมอ เป็นช่าง เป็นผู้ผลิต เป็นผู้นำ เป็นต้น

ดังนั้นการดำรงรักษาวัฒนธรรมจึงกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการถ่ายทอดพฤติกรรมที่มนุษย์สืบทอดต่อ ๆ กันมา ชีวิตความเป็นอยู่จะสะท้อนให้เห็นภาพ ลักษณะทางวัฒนธรรม อันเด่นชัดของแต่ละสังคม เช่น การทำมาหากิน ภายในชุมชน รวมทั้งลักษณะทางด้านการปกครองและการศึกษา ดังนั้นการดำรงรักษาวัฒนธรรมจึงถือเป็นเครื่องมือ ในการถ่ายทอดกิจกรรมที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม โดยจะสอดแทรกความรู้ต่าง ๆ ซึ่งเป็นทักษะในการดำรงชีวิต ความเชื่อ ค่านิยม และความสัมพันธ์ อันสะท้อนถึงวิถีชีวิตที่ถือปฏิบัติกันมาอย่างมั่นคง

ในสังคมปัจจุบันซึ่งเป็นยุคของการพัฒนาเศรษฐกิจการค้าและการสื่อสาร ผลที่เกิดตามมา ก็คือการไหลบ่าของวัฒนธรรมเข้ามาจากต่างถิ่นซึ่งเกิดจากการติดต่อสัมพันธ์กัน เช่น การกิน การแต่งกาย การพักผ่อน ฯลฯ ความเจริญทางวัตถุและเทคโนโลยีได้แพร่ขยายเข้าสู่ชุมชน โดยเฉพาะจากส่วนกลางเข้าไปยังท้องที่ห่างไกล การรับรู้ข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีเหล่านี้ ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงในทางวัฒนธรรมของชุมชนมากขึ้น การดำรงรักษาวัฒนธรรมของชุมชนในภาวะการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จึงอาจทำได้ยากขึ้นอยู่กับศักยภาพของชุมชนแต่ละแห่ง

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกที่จะศึกษาประเด็นที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาวอีสานอพยพในสภาพแวดล้อมใหม่ โดยมีคำถามว่าจากการที่ชาวอีสานอพยพเข้ามาในจังหวัดเชียงรายตั้งแต่ปี 2498 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน เป็นเวลากว่า 45 ปีนั้น ได้มีการปรับตัวและการดำรงรักษาวัฒนธรรมของตนเอง เพื่อที่จะถ่ายทอดไปสู่อนุชนผู้ที่เกิดในพื้นที่จังหวัดเชียงรายอย่างไร และมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากเดิมไปมากน้อยเพียงใด

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพื้นฐานทางวัฒนธรรมและสังคมของชุมชน ชาวอีสานอพยพในจังหวัดเชียงราย
2. เพื่อศึกษาการปรับตัวของชุมชนทางด้านวัฒนธรรมและสังคม
3. เพื่อศึกษากระบวนการการถ่ายทอด ระบบความคิด ความเชื่อ และวิถีชีวิตที่ชาวอีสาน ใช้ในการขัดเกลาสมาชิกภายในครอบครัว เพื่อให้สามารถดำรงวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวอีสานในสภาพแวดล้อมที่ย้ายมาอาศัยอยู่ใหม่ ได้

1.3 พื้นที่ที่ทำการศึกษา

พื้นที่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ หมู่บ้านป่าเลา ตำบลดงมหาวัน กิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย อยู่ห่างจากตัวจังหวัดเชียงรายไปทางทิศตะวันออก เป็นระยะทางประมาณ 35 กิโลเมตร

1.4 นิยามศัพท์เฉพาะ

การปรับตัว หมายถึง พฤติกรรมของบุคคลหรือสมาชิกในชุมชน ในการปรับตัวให้สามารถดำเนินชีวิต ที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดความเหมาะสม หรือสอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้ชุมชนสามารถอยู่รอดในสถานการณ์ใหม่ได้ตามอัธยาศัย โดยผ่านกระบวนการรับรู้ เรียนรู้ ทดลอง การตัดสินใจ และการยอมรับ ตามเงื่อนไขของการปรับตัว

การรักษาสุขภาพ หมายถึง การรักษาให้คงสภาพ และดีขึ้น

สภาพแวดล้อม หมายถึง มนุษย์กับสิ่งต่าง ๆ ที่มีชีวิต ทั้งที่เกิดตามธรรมชาติและมนุษย์สร้าง

กระบวนการถ่ายทอด หมายถึง ขั้นตอน กลไกและวิธีการที่ชาวอีสานที่อพยพมาอยู่ในจังหวัดเชียงราย ใช้ในการอบรม ให้ความรู้ รวมทั้งการกระทำต่าง ๆ ทางสังคม ที่กระทำต่อสมาชิกในครอบครัวและในกลุ่มของเขา

ความคิด หมายถึง กระบวนการนำเอาผลจากการเรียนรู้และการจำในอดีต มารวมกับประสบการณ์ที่ได้รับในปัจจุบัน เพื่อสรุปหาความเหมือน ความแตกต่าง สร้างสิ่งกับทางภาษา หาเหตุผลเพื่อประกอบการตัดสินใจ ที่จะกระทำหรือไม่กระทำกรอย่างใดอย่างหนึ่ง

ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าเป็นจริง ทั้งในส่วนของอาจพิสูจน์ได้และพิสูจน์ไม่ได้ หรือที่เกิดจาก ความไม่รู้ ความกลัว ที่มีพื้นฐานจากประสบการณ์ดั้งเดิม การยอมรับดังกล่าว อาจเกิดจากสติปัญญา ที่มีเหตุผล หรือศรัทธาโดยไม่มีเหตุผลก็ได้

วิถีชีวิต หมายถึง รูปแบบการดำรงชีวิตที่แสดงออก ของคนส่วนใหญ่ในสังคม เป็นที่ยอมรับและปฏิบัติต่อกัน เช่น ประเพณี พิธีกรรม การแต่งกาย การรับประทานอาหาร เป็นต้น วิถีชีวิตนี้อาจมีการปรับเปลี่ยนไปตามความจำเป็นที่สอดคล้องกับสังคมและเวลา

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงพื้นฐานทางวัฒนธรรมและสังคมของชาวอีสานอพยพในจังหวัด
เชียงใหม่
2. ทำให้ทราบถึงการปรับตัวของชุมชนทางด้านสังคมและวัฒนธรรม
3. ทำให้ทราบถึงกระบวนการในการถ่ายทอด ความเชื่อ ระบบความคิด และวิถีชีวิตที่ใช้
ในการขัดเกลาสมาชิกในครอบครัวและชุมชนเพื่อธำรงรักษาวัฒนธรรม อีสาน

1.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย

